

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АРНЫ

1981 ч. Сентябрь № 9 (91)

Тускай дыннадыглар КОМИТЕТЕРДЕ

Көдө ажил-агый техникалык мадагалар болгон ажилдагы экижидер талаш-баша үстүгү партия, совет органдарынын доктал, шийтирлерин «Талаш» советчес күүсүн туралы хайгымчаларынын хыналда келеткен. Хыналда кылган үдө ажил-агыйда 42 чык мааниланын 17-ин, 30 тракторларын 21-и, тарваа баа саксө ажаар 19 комбайнларын чүтсө 3-и ажилда турган. Күсү ажилга киржир ужурау дымка хой машина-техника сеп-тештирмө.

Чуук сөөртүр машиналар ажилче чогуур өйүндө үмөс, үмөс-даа долу шак-баша ажилдаас, чоок черлерге беши чүтсө бир-бир хире рейстер кылган, соккан каар. Машиналарын сипидетри ажилдаас, чолаачыларын баа механизаторларынчүтүлгөкө ажилче үнгөн азе жеген шактары, кынар-чаар материалдарын артым демдегеттирмө, техникте ажилдаа чорударынын графика чок.

Бай-Тайга районун уузучу контрол комитетинин хура-лында ол айтырмаларын дугайын бүгү талаш сайгарын көргөн. Машина-техникалык ажилдагы болгон кадала-лаалыга уузгү чөптөстөрүн болдурган дөш сөөкчүзү кол никсепер К. Д. Херекти, кол агроном Н. О. Кара-Донгак, гараж эргекселин С. Б. Чурукту догдуган.

Э р з и н

Ажылч чонларын чагааларын болгон негелде-хому-даларын сайгарып көр, шийтирлээр талаш-баша район-нуң бүдүрүгө, албан организация чөптөстөргө чуга-лашкан. Бо чугула айтырмга холбаштыр СЭКП-инчү ХХVI съездининчү айтырмаларын, СЭКП ТК-нын докталааларын күүсүдир талаш-баша ажилда районда, ажилде, рай-күүсөкчүн куулура кылдында, уузгү судууда болгон өс-көс-дө коллективтерде багыт үзсө тургусканын демдегезин.

Ыччалаажок чоңун чагаа-бидириншиктерин, негелде-хомудаларын райкүүсөкчүн иштик херектер кылдын, Эркин көдө Советинчү күүсөкчү болгон өсө-дө ча-дык албан организациялар чогуур өйүндө харымал бөр-инче, шийтирлээрниче кошкан кичөөнчү салып турар. Чиксө, райкүүсөкчүн иштик херектер кылдынып уу-р-тукчулары хамааталарынчү 1980 чылдагы ийи, а бо чылдык алды айларында ийи бидириншиктерин харымал бөрбөн. Чондон кирген бидириншиктеринчү үчүдүнүн журналы райкан кылдында, көдө ажил-агый эргекселинде чок, оларын бүртүкөсөн турар.

Чонун чагаа, бидириншиктеринчү чогуур өйүндө ха-рымалаа, шийтирлээр хуусаланы эрттирер фактылар баа бар.

Ажылч чонларын чагаалары, бидириншиктеринчү-биле ажилда чөптөстөрүн үндөсүн-биле экижидерин, оларын чогуур үсөдө харымал, шийтирлээр чөдлү аларын үсөдө адалыган организацияларынчү уурутукчуларынга комитет дажкан.

Шагаан-Арыг

«Ак-Түр» совхозта (директору Ч. Н. Чигжит, кол ин-женер Я. М. Сагаан) машина-техникалык тоймалар уу-р-тукчулары чөптөстөргө уурутукчулар болгон авария кылчыр чо-руктар хой бооп турар. Уузучу контролдерининчү хынал-да кылган үсөдө ажил-агыйда 55 автомашинанын 7-ин тоймалаттырмач, оон иштинде 4 автомашина катан сеп-тештирүзү алдыр арга чок кылдыр ургеттирмач.

Иштин-биле бо совхозта тоймалар, үргеттирмач ма-шина-техникалык өртсө 9442 рубль. Хой машина-техника-лык үргеттирмач, күрүнөсө уузгү чөптөстөр чөдирген ки-жидер дугайында материалдар негелде кылчыр-биле проку-ратура органдарынчү районун уузучу контрол комитети шийтешкен.

Тоора-Хем

Районунчү стигистика эргекселинчү өтөдүндө медээни баулар алдыр, «Тоора-Хем» совхозка бо чылдык 193 баша торуттугун. Ыччалаажок апарып топтотууда хыналда саваа-лык кылчыра 173 баша бар болгон, а торуттугунчү 20 баша бызыланы мөгөлөп немей көрү бижил каан. Ону совхоз ди-ректору биле кол зоотехник сүмөселин турган кылган. Оон аргыда 45 баша бола мал хорамчага таарылган, а күрүнө өтөдүндө оларын динирг бар кылдыр кирген. Ол ышкан совхозта чылгы маддык үзөт-өтсүдү баа сандаргай.

Районунчү уузучу контрол комитетинчү ол дугайында айты-рымн бөдүнү хураалыга чугаалашкан. Торуттугунчү, чок бызылаарга холбаштыр мөгө немей бижиле кылчы, өлүп хорал хой бошаны бар кылдыр күрүнө өтөдүндө кирип баа чылгы маддык үзөт-өтсүдү сандардын турарын не-тен хыналда-биле совхозтун кол зоотехник М. Д. Дөвүт-түн херзон район прокуратураынчү комитет шийтешкен. Совхозтун кол бухгалтер И. С. Сатты догдуган болгон күрүнөсө чөдирген каражанын чамдыктын эгидери-биле оон бир айда палыцын тыртар деп шийтирлээр.

ШОРТАННЫ ХЕМЧЕ САЛЫКАНЫ ДЕГ

Өзөн өттүр сөгөп турган, амытаным багын контарлы, бамдын арылдары үш чүс ажал баскын уузгү орус бас-кын бижиле. Ийи Андер-евич Кривош бижиле. Оон су-раагы чоталдарынчү бироз-ла «Шортан». Бүрү үлгөт-көп дөш ийи будууна а-тырар ужураут турган Шор-таннчү херзон прокурор ал-бан-дужалдыг Дикти эде көр-гөш. «Херектеги шаама-лаарда, көмөч оонка, суга дулар» деп буруудатканын баулар Шортанга тереп хем-че салып кичиринсени ол басында шоодун чугаалаа тур-бар болгон.

«Ан орун орунтаа чө-дөш тереп көмөч салып ки-рипкен Шортан дег, буруу чү-сө кылкычан кичирин бажы-на суубан-суубан кээдөш, ала-ла салып чорудулар. Ийи-малчыс таарылгаларынчү би-стин хувирыкысте бар боон турарын тереп хаваалашты. Алаа холбаштыр бар төөтү-чүн дугайын ыскаасы-биле контары тырткан негелде.

Херекти алды ужуру-малчыс чөдир. Кызыл биле республиканын барыч та-лак райондарынчү аразыга аргышкан пассажирлар «Сук-пан» совхоз биле Боом ба-жында дөштөдөр аразында, Улгү-Хеминчү мырмалы эри-веле бедел үнгөн уузгү бажыны эскерип каар. Ол дөртө эл-сөөктөн дагын кылдыр завод-тун копуруду. Ук завод амылаага көргөндөн бээр үш чыл ашкан. Бүдүрүгө хер-агы үенин болаалык дериг-херекселедери болгон маши-на-техникалык-биле дикжиге чөдир чөптөстөгөн. Ам чүү боор. Чүтсө алдыр, соккан малдын алаада ажилдагы-малын чөргө калдыр артычы-лары-биле, алдыр малдын сөгү-чөргө чалаттырмай, ажил-лаа болгон кушка эмгек негелде чөм-баша ажил-агый-лар, тууду-ла, хандыртывар деп кийик бүрүз амырар тур-ган.

Кызыл районун совхозта-рынчү болгон бүдүрүгө чө-диринин аразыга эртек чы-лын социалисттик чарыкча-тындон дөш баа 1980 ажил-агый чылдаа эи эки түнөлдөринчү чөдлү алдыр дөш бо заводтун шийтеш-кан.

К. К. Кужет удурун комитетинчү бригада «Кызыл уурутук-тууд» эргекселинде муракчы коллективтеринчү бирозон. Туудуга көп турар материалдарынчү шыйарын баа камналган, оларынчү ма-дагаланы хайгарар көр, ажил-херекте чөптөстөрүн илердир, күн-ажылдын са-гылга-чурчун бижылгаар та-лазы-биле мында уузучу контролдер уузгү ажилды чоруду турар. Ылангыч К. Д. Кара-Сал хой-ийти-п ол чугула даалганы иделей-лү күүсөдиг келген.

ЧУРУКТА: уузучу контро-л К. Д. Кара-Сал (ортузун-да) туудугу эштери Ш. Д. Шаравин, Б. А. Кошкар-оол оларын ажилынчү шыйарын сайгарып турар.

В. КАРА-САЛДЫН ФОТОС.

ЧУРУКТА: уузучу контро-л К. Д. Кара-Сал (ортузун-да) туудугу эштери Ш. Д. Шаравин, Б. А. Кошкар-оол оларын ажилынчү шыйарын сайгарып турар.

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

Хайгымчалар боттарыны ажил-чорудуларынчү өсө хой иштинчү организацияларынчү биле бар деминчү чоруткан таа-рылгада ол уулуна үрөт-чү негелде, дөштөгү болур дээр-ли «Революциянын чалбын-га» совхозтун Красногорка сүт-баран фермазында уу-зу-чу контрол бөдүнчү ажил-дын практикасында көрүп боуру. Ол бөдүктө 7 хайгым-чы кирип турар. Олар ботта-рынчү иштин хураалыга ба-далаштырган план баулар ажалды, хүн демдегелдери чоруду турар.

Хайгымчалар хыналда-ларын Батманн негелде депу-таттар болуу, фермада профсоюз баа комсомол организацияларынчү актив-чидер калы чоруду турар. Чиксө, уузучу контрол бө-дүнчү боттарыны депу-тат-тар бөдүрүгө калы барбө-түн болгон автомашинанын ажилынчү хыналда. Пролу-тарын, алаалык хөдөш са-ларын ууруттедир бээр таа-рылгада тургузала. Ол тала-зы-биле бөдүрүгө экижиде-ринчү холбаштыр бөдүнчү киргергес салып көдө Совет-түн күсөкчүлүк хураалыга чугаалашкан. чөптөстөрүнчү таблган.

Ферма ажилдагыларынчү куулура болгон амырал-чуртталарынчү байдалын профсоюз комитетининчү ак-тивинчү киргелдир биле хай-гымчалар кынар көргөн. Оон түнөсүн коллективтинчү ху-раалга чугаалашкан. Маана өсө бөдүрүгө бургуу дузалал ажил-агыйлар боурунчү дугайында айтырмач көдүр-түр. Мичантан ферма төү-дө курттан турар бүгү өс-бү-лөсү, мурунда нога, карто-фоль төшүп өстүрбөй тур-галар беши оон олурунчү, өстүрүп алган. Коллектив-тичүлүк шийтирлээр. Кы-зылде эскеруяларынчү орга-низастагылар.

Хайгымчалар ферманын канчаларынчү кышына бөдүн-чүлүк талаш-баша рейдинг профсоюз баа комсомол ор-ганизацияларынчү төлөк-лө-лөр-биле калы чоруткан. Алаа киргелдирген чөптөстөр-үн коллективтинчү иштин ху-раалыга чугаалашкан, септе-лген ажилынчү хуусала-мында дооскан. Чамдык ийи-надырларынчү арагалып, күн-ажылдын сагылга-чурчун үрөш турган, оларынчү бу-ру-лу-биле аргут 42-43 хуви-рылга сүт салгыла хууш кылдыртал. Ол дугайыл контролдер алетерген, а

көргүзүлгө чок, оларын нефть продуктулар төгүлсө-сөзүлгө оон дугулаан, кран-нардан дамдалап турар. Сүт-биле холушкан кынар-чаар материалдар артычыларын төгөр тускай черлер чок, оларын өңдүр будуктар-биле («Өм» совхоздан аргыда) будуулаа, агаар каланнарны чок. «Шивилит» совхозтан өс-кө ажил-агыйларды кынар-чаар материалдар бөдүнчү кол-локалар болгон стандарттыг кемчөкчүлөрчү огуулаан банк-лар болгон өсө-дө чөдүр-биле хемчөп берип турар.

Резервуарларынчү будуу-ла-нында оларынчү чамдыкчү хөдүп эрттир изеш, чыл иш-тинде «Шивилит» совхозтан ийи-тона чөдир, «Халды» совхоз-та бир тона чөдир нефть про-дуктулар бусталын ууш, ажил турар. Агаар каланнарны чөдүндүн баа резервуарларынчү кырын мях дугулаан тур-гарында «Халды», «Саян» совхозтар чыл бурдө 4 — 10 тонна нефть продуктуларынчү чидиринчү болдурду келген.

Оон аргыда, районунчү сов-хозтарынчү автомашиналарынчү болгон тракторларынчү ажил-дын контролдуу кошнаа-дын кынар-чаар материалдарынчү кидиргелер баа илердир. Оларынчү ажилдаа үзөтүн, орукка чорудурунчү бижиле баулар эртен орунчү хем-чөзүнчү үчүдүн кылбай, кы-

нар-чаар материалдарынчү ламит баулар бөрбөн, ажил доо-зулган соода оон чөдө хире артыктын өрөтүнчү бөрбөн тур-бар. Кылар ажилдын хемчө-лө, эртек километрдинчү болгон алаа чаргылаан үс-шакты бух-галтерия черлери эки хынал-көргөй, кара туралында кыл-ган шийиылгалар баулар са-дал турар.

Кынар-чаар материалдарынчү кадалашкан бо хире багыт тургузуу, оон чөд ажилдаа-нын турарынчү фактыларынчү тур-бу-ж, совхозтарда оон иштин чө-рылгаалынын түнөлдөрүнчү нор-малдан ашпай, оларынчү кир-санынчү болгон чаргылаан нефть көргүзүлгө тургузуу дүжүп келген. Бо дөртө нефть продуктуларынчү үчүдүн копкык тургусканынчү херчөтөн-дир. Чидирларынчү болгон артыкка чаргылаан нефть чажырларынчү алы берип турар фактылар хыналдаа тодараан. Тускай хемчөз эс-керселедиринчү чогулган нефть сквалдары оларынчү артык-кыктын үчүдүн акар-баша хемчөз, совхозтарынчү бух-галтерияларынчү нефть сквалдар эргекселедиринчү өтөдөрүнчү кылдыр алырда, сквалдарда оон кайы дөрт артыктын са-нааил нефть-продуктуларынчү дөдү баулар хемчөзлө тода-редди, оон көүсөдиг тур-гарында ылымчү чөптөстөр үшүп көл турар. «Шивилит» совхоз-тун нефть сквалдында бар

нефть продуктулар хемчөз рулетканы, өсө-дө хемчөз херекселедиринчү ажилдаа-нын турар. Температуралдан ха-маарыштыр оларынчү бар тур-бар хемчөзлө бөдүнчү 0,710-0,770 болгон дик-селинчү өттүлөр чүдүнчү 0,800-0,950 чөдир хемчөзлө турар турбу-ж, районунчү бү-гү совхозтарынчү чыл дугу-зула бөдүнчү — 0,750 болгон дикселинчү өттүлөр чүдү-лү — 0,855-и дөш кылдыр ажиллап турар. Бир литр бен-зин бургуу деня экинчи-чычче шийилдери 38 грамм чөдир бөдүнчү азы херекселе-диринчү 5 чөдир хууш, ден-зелинчү өттүлөр чүдүнчү 3 чөдир хууш артыкка үшүр бижил турар.

Совхозтарда нефть сквалдар-нын техниктег байдалы багыт турбу-ж. Сельхозтехкуром-нун Туранда районнар аразы-нын матыжымынчү РСФСР-нин болгон Тыва АССР-ин Сельхозтехкуромнунчү сов-хозтарынчү техниктег талаш-рымаларынчү оон калган дугай-ында дугулаан күсөтсөн тур-бар. Оон туржүк районунчү «Сельхозтехника» нефть сквалдарынчү дерикшикчи-ринчү үрүмч септешкен кыл-тып, техниктег хандырга-ла кылган кылдыр мөгөл немей бижиле кылды, совхозтардан ашканынчү үндөш чөк чөргө ал турган. Чиксө, бо чылдык фе-

враль 10-да болгон ап-редь 24-те кидирген сөдтөрүн баулар «Шивилит» совхозтан 631 рубль бүгү резервуар парызынчү техниктег ханды-рылгаа кылган деп мөгө до-кумент тургускан, алган бо-луп турар. А бо чылдык май 25-те тургускан № 2 сөдтү баулар «Өм» совхозтин 293 рубль 26 сөдтөсүнчү совхоз-тун талаш-баша ажилдаа-нын ашканынчү үндөш чөк чөргө ал турган.

Районунчү «Сельхозтехника» бо кылдын ийи чар-гылаан эгелер совхозтарынчү нефть сквалдарынчү хандырга-ла талаш-баша кылды-да ажил-дын шут соккан.

Бо бүгү чөптөстөрүнчү рес-пуб-ликалык уузучу контрол ко-митетинчү хураалыга шык-кын сайгарып көргөн. Тыва АССР-ин Министрлер Чөвүл-динчү «Республиканынчү совхоз-тарда кынар-чаар материал-дарынчү байдалы болгон оон чөд ажилдаа-нын хемчө-лө-ринчү дугайында» докталаа-ны багыт күүсөткен, совхозтарда нефть продуктулар талаш-баша үтсө болгон өтсүдү эки-жидеринчү хемчөдөрүнчү а-ла-нынчү дөш Бил-Хем район-унчү көдө ажил-агый эргек-селинчү маддиги В. П. Мер-уловчү догдуган.

Хыналдынчү түнөлдөрүнчү баулар совхозтарынчү кол и-жерлеринчү болгон бухгал-терлеринчү хураалга эрттир-ген.

Бир бөлүктүн ажылынын практикасында

ДЭЗШТИИ, ШЫНАРЫ ДЭЗШ

Кызылдын столоваялар бол-гө ресторандар трезине уу-зу-чу контролдуу 7 чөд бө-дүктөр ажиллап, бөдүк бө-дүктө 4-5 контролдеринчү со-нуткан. Оларынчү ажилынчү оон бөш кийи составтыг кол бөдүк башкылар турар. Бөдүктөр ки-жигуеринчү түс-түс ажил ха-ваалашкан.

Уузучу контролдуу кол бө-дүк болгон бот-оруга-чарыл-галык бөдүрүгөдө бөдүк-тер көрөтүл санында тургус-кан план баулар ажалды, ССРЭ-де уузучу контрол дугай-ында Хойлула маддигаларынчү эргекселинчү калбаа-биле ажил-лап, ажилдын дөштөгү эл-зөн бөдөткен. Бо чылдын тресте уузучу контрол бөдүк 7 хыналданы чоруткан. Оон бирозон паяк күсөдөсүнчү, дертүнчү бөдүнчү турар про-дуктуларынчү шийиригга ха-маарыштыр чоруткан.

Кол бөдүк бот-оруга-чарыл-галык дертүнчү бөдүрүгө-дө бөдүнчү коллективтеринчү хыналданы бо чылдык январь-да чоруткан. Ол коллективтер-де совет салгынынчү чурчун салып турарынчү контролдеринчү хынаа-нынчү, материал талаш-биле үндөш бажыран са-нааилыктын кылган. Хыналда-нынчү түнөлдө хөй чөптөстөр илердир. Совет салгынынчү чур-чун хажыккан болгон өс-сөмчөдүл кылган кидирлер шийириг ашканынчү немей тала-рынчү калган. Оон аргыда, дугаалдыг болгон ажилчү трес-тинчү сөдү комсомолынчү ажи-наа болгон оон телеткен.

Март айда трестинчү бөдү-дүрүгөдө хыналданынчү чоруткан. Бөдүрүгү турар про-дуктуларынчү шийириг, чөмө-чөкчөдө эл-чөмчөдө долу кемчөлдө-биле, шын салып берип турарынчү, совет сал-гынынчү чурчун салып турарынчү болгон бөдүрүгөдө хынаа. Хай-жымынчү кылган чамдык ажилдаа-нынчү кон-тролдеринчү кирген мате-риалдарынчү баулар чогуур хемчөз ал, шийириг ашканынчү оларга немей таларынчү каа-лаа, чоруткан хыналда-ларынчү соода партиянынчү ажилчү туралы-нынчү дугайында айтырмач чугаалашкан. Алаа бөдүрү-гө

Тандын уузучу кон-трол комитетинчү инспек-тору.

гелер директорларынчү бөдүрү-гө эргекселедиринчү, элчөк по-варларынчү болгон хыналда үс-өдө хайжымынчү кылган чамдык ажилдаа-нынчү олуруштурган. Продуктуларынчү хайжымынчү ажилдаа-нынчү план-хемчөдөрүнчү бады-лаан. Бот-оруга-чарылгалык бир бөдүрүгөдө контролдер-ларынчү өсө бөдүрүгөдө хына-п, хыналдаарынчү уу-дур-дир чорударынчү практикадап турар.

Хайжымынчү бот-оруга-чарылгалык бөдүрүгөдө аш-чөм артычынынчү чыр талаш-биле ажилды хынаа. Чамдык бөдүрүгөдө чыг-ган болгон дугаалык аш-чөм артычынынчү үчү-дүн тургускан, а рес-пуб-ликалык «Салды» минис-терствонунчү дузалал ажил-агый трестинчү бөдүрүгөдө чөдир санынчү саваал-биле хандырып турар. Аш-чөм артычынынчү хынаага бол-гон дугаалык хынаа-нынчү рес-пуб-ликалык Салды министр-ствонунчү дузалал ажил-агый-биле керөч чарган. Кайы-даа талаш-баша ху-лөзлөдөрүнчү ийида айты-кан, ол ышкан бот-оруга-чарылгалык бөдүрүгө-дө директорларынчү биле ка-ды эрттирген планеркага РСФСР-инчү Салды министр-ствонунчү Аш-чөм артычы-нынчү чыр болгон дугаар талаш-биле ажилды экижидер дугайында чагаалык чугаала-жыл көргөн.

Столоваялар болгон рес-торан трезине уузучу кон-тролдуу кол бөдүк трестинчү бөдүрүгөдө хынаа, чүдү, энергетика куулаары-ларынчү кынар талаш-биле ажилынчү байдалынчү чыл бу-дөдө хынал турар.

ЭЙЛИГ-ХЕМЧЕ КӨРҮНЗЕ

— Ах, канчалар, чө? Бу-ра Тайганынчү бажындаа баа бууруттар дегиле, хаттыг чаалкынчү эгелер дөй берди.

— Канчалар боор, майгы-мысты алаа буа шийириг-бас, агаарже бөдөдөтсө дөш, ол-бо талашында тууттуну, бижылгангай билс.

Мындыг чугааны «Күн-ажылдынчү хөдүгү» совхозтун Эйлиг-Хемде кичиринчү бө-дөдө хынал болгон. Ылан-Ч. Кидер-оол, В. Кызыл, Ш. Кыргас болгон өсө-дө хой малчыннар хаттыг, чыгыш соок үсөдө чаш ажи-төү-биле майгынарга чурттай-наа. Малчыннарнынчү кичи-тагарынчү чыгып бажынар, чайлаарынчү эки дерттинчү өтгөр кылмы бөдүнчү сов-хоз директору Н. К. Байчо-ров, районунчү көдө ажил-

агый эргекселинчү (началыгы В. В. Хангаев) болгон малла хамаарышкан өсө-дө албан организациялар амдыга че-дир чүтсө бодалынчү турармы? Бир өсө ол уурутукчуларынчү амынчү чыс-чаныктыг, хат-тууларынчү үсө бо чөргө соок майгына бир негелде хире чурттайдыр болза, ийи-чан-ла хөдөлүп, дөдөдө үсө-ри чугаалык боор.

Ылан-Чөр өстүтү-сегилерчөдө немей сепирит чай-лаарда, күзөргө эки дерт-тинчү өтгөр херек болбай. Бо совхозтун уурутукчуларынчү өтгөр төгүтүнчү музайкылар көр-канды-бир эконот кылдыр болгон, ол дугайын лиуут-ла ууттукнаар.

Сөзү, чурчу С. Б. УИНУ-КЕИНИ.

С. ИЛЬИН.

Ада-нелерге

СӨСТҮҢ КИЖИЗИДИКЧИ САЛДАРЫ

Сөгдөр сөгкө шын херек деп чутаалажыры малайла чөптүг. Ада-нелер уруглар кижизидикчеге, бичкилери естүрүп кижизидикчеге боттарынын үлгөргө-чиге көргүдөр ужурут болуру кымыла-даа билингир. Иччил-гаш уруглар-биле чутаалажы-ла, оларын үтпө сургаарла, сөгдөр сөгкү ужурут-калы, салдары көчүгүт. Оуу ада-нелер оварын көр ужу-рут.

Уруглар-биле чутаалажы-ла кончутууар, алгылар-кышкылар, кортпактар, чок болза «башкыга сөгкөтөр мен», бир болза, «эмчиге сү-күрт мен» келерсе — ку-лаалар шөйлөп, айтыла-даа берилер. Шак ыңгыт «кижи-зилик» чүткө хара чөлдөр боордан башка, эки чүткө че-дербес.

Бички уругларын бички-харын, аажы-чанын өзү та-лаан барымдаалап тургай, таарымчалыг, эпиг арга-хе-дирлерин ажалгаар алаар, сөгдөр сөгкү экин болза болза эки. Иччилге шөйлө-нүсүз чөптөс уругларга уруг кичигейип улагуларын болза эки. Школаарга, кул-турга алаан чөлдөргө, били-отекаларга уруглар кижизиди-гегине хамаарышкан лекция, беделдарын номчулгалары дүй-биле чорулар чүтүл-дүр. Ада-нелер университет-терин чөрт-терге ортайла-ган, ада-нелер ортузунга пе-дагогика билиглерин нестө-рлө болза кончут-ла эки бо-лур ийик.

Школаарга кижизиди-гегинин ийиги планын ажалдап кылып, башкылар чөлдөргө башкылар тура-ада-нелер университетинин улагуучуларын, оң ажал-ынын планын, ажаа чүтү-азаа чүтүл-дүр туралары бо-лур. Бо бүтүгү методиктиг бичкига көсүкү чөртө ажи-алар.

Бо материалды бички олу-ра шакта бичи шамада бичи-чөртө хей уруг-дарыгыт. Идмн, иччил-ла-даа улаа-са-ры-ымыды ада-нелерин көргө-нени сактып келдмн. Олар—бо-лур. Олар Онунайын, Ховайыт Агабайка, Монгуш Кижизидикчи, Монгуш Иччил-гаш, Монгуш Ажалынн өг-бүлдөрүн хей уругларынн бүтү амыралын сактып ор-мөн. Ол елгерге мыт-дизм.

БӨРҮЛҮГООЛ

АРААТАН

Бөрүлүгөөл — Игорь Мо-втуш дээр. Ам чөлдө калса, Каа-Хем районун Бүрүл-Хем суру туртут. Чамалыа олуртуккан, калдык-ла бир тү-вө-биле ойнай берилер, даш-каа сазымн сөмөлт ужу-тукан манягылар-даа. Бир-ле ойнаарга болу калат тыртып алган турар, оозун боолаарга, шөвөр болу-дөг. Шоолуг чутаакыр эвес, би-лир-лаа болза, улуз улузун чутаагыга киришпес, оларын күлдүлөт билер.

Бир-де келсе чыдар деп турла, Игорунун буттарында шиймаш-шымаш холан чө-лдөрн эскерип кааш, калча-мичал барганын союура-лым. Кижизидикчи — Бөрү мээр-дө чөлдө-дир — дөш каттырып кагды. Па, малай бө — деп, кат-тырар боорга, шымыкайла, улам саздыкылар бардым.

— Билан-малай, аялда ит-бөрүм бар — деп каттырып чутааладым.

Ит — деп сөгү бөрү-биле малай-ла койка адаар боорга, оуу өтүрүтүт.

— Солун-дур, ол ит-бөрүм каймын таш алганым ол, Игор? — деп улам кагдым.

Оол чымды алган, таваар чутаалап өгөлдөт. Кулак са-лып, иччил-чымды диний бөлдүм.

Оол бөрү ийи чыл ажал-а, Билан Игор бөшкө класка чутаалап Ангуот ортос уеинде натарар дөш малай оол даш бөшкөдө тайгага түшү кагдым. Дөшүнүн каан алы-ла-даа чөлдөт. Хүн алыды хөрдө-лөтүр харам койка чымды тур-ган. Чөмөтөр батпай, хөдө-гашар дойдун ушкын, улуз-кылаан, оларынн ийи-бүрү үнө-рүн шөйлөтүп диний бөлдүм. Оолдарынн малай-лаа бааа көлүгү сүрөй, холдарынн савалар түткү-лаан; далай-шымаш чинийн-ага-экин шымын тайгага шөйлөй, дөшкүнн күлүм ий-каш, оуу суратпалы каан, арайында элден-экин түвө-лө хөрдөжн, каткы-итинин, адакыр-кашпалы башы ор-ганнар. Улуз экин элден

Редакцияның адреси: Түбә АССР-нин Министрлер Чогулунын Иом үндүрөр чөрт, полиграфия болгаш ном садмнын теректеринн талазы-биле өргөсөлүнн типографиясы (Кызыл, Шетиник болгаш Кравченко кудумчуу, бажы №1)

Халыккышаламт минашам мен. Кайжаа-лаа сенден чөртө чарылбас мен. Удамжырал уттуусула. — Улуз болуп улаарымн туруп бөрү мен. Узуу орук чоруусула — Уураалыг ыларынн бооп динийлар мен. Далай чөртө — даягымын. Далай, хемге экинжынн бооп хуулар мен. Эжун кылдыр кара сөткөш, Өрт, отче тускай хөптүг чаштымын, — Өлүм ол деп биле тура. Эжегерен чалбырашай кыва бөрү мен. Эскерим чок минашыл даш, Эжеш шымыч урен болуп артып каар мен.

Чуртталганын оруктары бузалактыг. Шугум шыкш чоруп ора адыр-лаа алаар.

Чемпионаттын баштайгы хүннөрүндө техниктиг болган мандат комиссияларынн кел-жигүчүлери шымыч хында-ды кылып, шөвдө ужудуш-куварын кылаанын соода нын киржир эргин чаап ал-ганын элери. Ум марш-ла-даа 50 ажал спортчу кир-жигүчүлө келген. Оларынн 10 ажал техниктиг комис-сия эртпээр.

Чамдык чөлдөрн келген спортчуларынн ийиги ужу-тан шакта чөлдөс болган. Маргылдаанын дүрүмү өзү-гаар оон киржикти бүрүз чини-биле 20 шактан хей ужу-тан турар ужурут. Бир эвес ажаа 30 минута бө-ни чөлдөс болза ол спортчу мар-гылдаага киржир эргезин ка-зыда. Чамкылар докумен-тизми шыа эвес долдурга-нында, а эскелер маргыл-даага киржир хире бө-ни мергежн, дүржүлгә чок бол-ганы техниктиг ужудушкун-нар үзөндө өлөрөн.

Кыргыз ССР-ден келген шы-дыллек командалары дель-та-планеристери шугу чөм-понатка киржир эргезин ка-зытканнар. Бо эвеледешкен республиканын бирги чөри дөш болган маргылдаанын шааналдыг чөлдөрн алган спортчулар ийи-бүрү чыда-

ЫНАКШЫЛ СОНЕТТЕРИ

Ийи орук бедиринге чөпкү келген, Айы алгы чоруула — деп, ол чүч чүсө? «Калчап билер, ийи орук шөйлөт-шөйлөт, Каткы келер чалаасы дээр болдым маг. Оуу эжес, эштер чөртө ядсөлдүг, Кокпалаа-даа башып ораал, сычм бөрү бис.

Алгы чөртөш, олчан душпай барза канчаар, Арга-касак эсениге асчыл болгай. Асчыл бергеш, уду-лелер дилежери — Амдыраа шиткел, чоулаан. Орук ара оола-ондаа, чүч-даа тургай, Оуу бола. Калыр сыным кады үзө.

ТЫВАНЫҢ АК-КӨК ДЭЭРИНДЕ

гаанардан кээп шыдава-ныдан оларынн орунга бе-леткел кышак спортчуларынн чоруткан болган. Олар шугу техниктиг комиссияны артып шыдаваннар.

Ычанган ол бүтүгүн түн-нөлдө Совет Эвелединн бирги чөрт дөш маргылдаа-га ам 40 спортчу киржи турар. Оларынн аразында Тыва АССР-нин шыдыллек коман-данын келжигүчүлери дол-дур биле кирген. Команда бүрүз шугу спортчулук болур ужу-рут.

Маргылдаанын негедешин эс-түрар өң-не баштай айыт-тып татталарын аргалы-да болза хей натар ужу-рткөш, оон соода тускай айыттыгын чөртө шыа хона-ры болур. Мергежлөгөнн татталарын бот-боттарында 50—100 метр хире ырак чө-лдө үш булчуң хөвирит болур. Дельтапланерист ужу-тукан ол үш татталарынн бир-экин дөшкөш, оон соода аркан ийи татканы 8 деп сагта дөмөйлөткөн кылдыр ужу-дур ужурут. Ол кончут нарын мергежнөт. Бир эвес аппараты шыа эвес башка-лар болза оуу тат өскө чөртө алчаа баар, а натар дөш татталары элден казыр бар-ны шыдытканыс. Ийи та-варылаа ол спортчу чы-гы-лаа саз албас. Ол шыа-лыг хөптү турган, бт кы-рынга туруп шыдабай, а-парды-биле чөрт пачып то-лар болза ол спортчу чы-гы-лаа саз албас. Ычан-ган чүткө агаарга эки ужу-дар эвес, а товарда баа бе-дик мергежн негеттнер.

Бо мергежлөгөн шыа кы-лыгында Россия Федерация-нын бирги шыдыллек ко-мандаларынн талзын Андрей Кареткин, Москва чурттуг Михаил Голберг, Белорус-сия Александр Корняк, Эсто-ния Александр Адаев бол-гаш бистин чыгыс чөрт тур-тууус Владимир Карюхин

Болган таварылга

IV. АҢЧЫНЫҢ АЗЫРАЛЫНДА

Бөрүлүгөөл чөртөш, кончут оожук чөкшүлүп келгенер. Ол — алгы кыс бөрү болган, чаш болдары невинн эмгел-рин соруу, ыравайн догандыр халчын турганнар. Өхүртке-де үр болбаан хире, ол-сигенде башлашпашаан хан калдык берген чыткан. Оон чогуунда, ол-сиген бол-гаш улуз-биче ыш дүй үгөн чөртө, шала каскан улуз үг-гүр бар болган. Иштин кү-дүрү чүч-хө-биле чымчактап каан, ында тогуз дүшкүлө берилген улуз көк-көк дү-көт салгында эстен чыткы-лаан. Хоргастамын турган «өртөз» ол, үш беректин бирөөнн Игорь Монгуш мал калдар өң кылдыр өөрдөт дөш ап алган. А ооо эш-терин оолдар динийлери, Ар-кан бөрүлери оолдарын акыларын даярдаага бар-ган, сокулап алган.

Бүрүл-Хем сурунун бир ба-жынынн оордунун ийи-н-де ортедө бөрү кынаар ты-мыган. Ол дөртө шөкөлүн Игорь Монгуштун бөрүлү-дүр. Ол — ам бөрүлү элди-лик улуз бөрү болган. Бо үг-гө чөлдөр оон үгүлөгөн хө-рө-лө хей, Игорунун авазынн кулаан чыгы-чалы амра-та-лаан. Оон акынне кем чок кужулар — кожалынын бо-ра-тоолары-даа, хаваннар-даа кире манжам бөрү. А ол кончут өштү-көк дайын «чыткан» теве асынга кан-мыт кирген» дөш-ышкын, олчаан ыт чок шурый бер-ген, сегирин алыр. Оон кар-жы-кажакы-даа кедерөө. Дирин амтаннарга ынак би-чн ээ ымырт-ымырт азы-лар дөртө, ол мал калдар та-шч, кодалчын ит-бөрү-даа болбайын ол. Илал болга-ла, экин алаа дөш ийи-лөгөн. Оон өскө арга чок! «Улган-кыс бичн-даа ол чөртөш, холуксаалыг чөм-биче азыр-кан каан мен; каржыларын бо-рга, ууу, адыр тал бажыга-улуз тавакты сууру бис, кул-гүрү. Кижиге ийи-лөгөн; ам-торуу! Кижн олук дүлөз а-лыр чөртө дүлөзүлөр мөл-ө-лө, оол хонку алган чута-лап чытты.

Ол чутаан диний чыт-чыды, көрбөз чөвүн чок,

Алчын мал адаас мен, хорадаа. Алгы ууус ачылдып, ажичи бөрү. Чүткө чыгыс сөткелн ак уруг бар деп. Шүдүм орта элзөртүрүн орадажын Орай күзүн асчыл берген дүрүл дөт, Оолаады орук ара башташкан бис. Өскө кижн дүштү болуп чурттан чоруту, Өгүл-баштыг болганмыга хондуан мен.

Ыччалажок сөни утуп шыдаваным. Ырак дөрдө шыдыллек бооп чыры артын. Хөстүт өйө сөткелерин хөртөжн бөрү, Хону малы теведе ийи мөтөт деп бис. «Салпай, теве-туруш чөк» деп, чөтөсөңер, Чажыт-даа бол минашмалыг олу чыгыт.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВА

8.00 — «Уе». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шым-чашкыч», чыккалар. 9.05 — Н. Масковский. До-минора № 3 соавта. Делегей конкурстарынн лауреады Б. Петрушанский (Фортепиано) күүсөдир. 9.20 — «Совет Эви-ленинге бараан бооп тур мен». 10.20 — «Надышмыла». 11.05 — «Эргетин почта». Хөг-жүмүг программа. 11.35 — «Эртем болгаш техник». Ки-вожураа. 11.45 — «Калдөтө ламчылдыг». 12.45 — «Хөг-жүмүг ынак». 13.15 — «Са-вал боршкын» деп доку-менталдыг телефильминн баштайгы көргүзүлгөсү. «Коммунистер» деп бүлүктө. 13.40 — «Катерина Исаидо-ва» деп хөгжүмүг телешо-вин баштайгы көргүзүлгөсү. Дм. Дм. Шостакевичинн ыдыг аттыг операны эс-түрар. 16.40 — Бөгүн. Машина туду-чуууну хуу. ССР-нин тра-ктор болгаш көлөз ажал-а-лы машина тудуучунн министри А. А. Евсеевичинн туугаа. 17.00 — Машина тудуучу-нун хуууге концерт. 17.45 — «Делегей пароманы». 18.30 — 18.45 — Чансар. 18.45 — «Киво ани-чоруктарынн калуу». 19.45 — С. В. Образ-цовтук улагуларынн Кур-чын Тон ойнааратар театры-нын чогаалдарын көкөш. 21.00 — «Уе». Информастыг программа. 21.35 — Футбол тайлыгы. 22.05 — Сигерин оперетта чалап тур. 23.15 — 23.55 — Спортчу гимнастика-га ССР чемпиолады. Хөй хөвирге маргылдаа. Тонгөдө

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемөдөлөр. 18.45 — Телемөдөлөр (орус дыла).

МОСКВА

18.45 — Мультифильм. 19.00 — ССР-нин XXVI съездинин шитпирлерин — амдыралы. «Кузбасстн берге хөмүр-дакы». 19.30 — ССР-нин улустун артизи Г. Ковалева опералардан ар-галарын күүсөдир. 20.05 — «Ужудушкун чөлдө эгө-дээр. Урач-чөтө телефиль-мин баштайгы көргүзүлгөсү. 21.00 — «Уе». Информастыг про-грамма. 21.35 — «Ужудуш-кун чөлдө эгөдээр» деп те-лефильминн ийиги сериясы. 22.30 — 22.50 — Бөгүн делегей-де, Информастыг удурулу.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВА

14.20 — Машина тудуучу-нун хуууге документалдыг телефильминн программасы: «ВАЗ дүйн, бөгүн, даяр», «Атомга». 15.35 — «Киво көрүктүзүлгөсү». 16.20 — Евро-панын волейбол чемпиолады. Финал бөлүүнүн ойнары. Болгариядан ламчылдыг. 16.50 — «Театр чараларын-нын чыгыс». 17.50 — «Баш-тайгы өөрүшкүлөр». Хөй се-риялыг улач-чөтө теле-фильм. 4-ку сериясы. 19.00 — Улустун хөгжүм хөрдөсөдөр-инин «Орус улагулар» ор-кестринн концерт. 19.30 — Спортчу гимнастикага ССР чемпиолады. Хөй хөвирит тус-тук хөвирлеринн түнөк маргылдаа. 20.00 — «Там-чынтыг удулар, чачпал». 20.15 — Дашкымы эстра-дын ажалдарын, илалар. 21.00 — «Уе». Информастыг про-грамма. 21.35 — «Чүч чы-дыл хөвирит». Урач-чөтө фильм. 23.05 — 00.25 — Деле-гей конкурстарынн лауреа-ды П. Девуайонун концерт. Программанын Л. Бет-ховенин болгаш М. Рава-линин чогаалдары.

СЕНТЯБРЬ 28-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВА

8.00 — «Уе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Най-гамчыл маалдыр чорутура», «Бааа натар кады». Муль-

12.00 — «Урач чогаалды-гынн тулаан чөрт». Эртен-тайылыгы фильм. 12.10 — «Эртем амдыралы». 12.40 — А. М. Горький — «Там дү-вүн», 10-гу класска. 13.10 — «Хөйлуз билер сев бөт». Эрте-шөкөзүн болгаш хоо-дурмуннн тыгылаанын дүтуйида. 13.40 — П. Нил-н. Чогаалдар арыннарында. 14.25 — «Эйраа — башкыч». Төгү. 7-ги класс. Киев Ру-ау. 14.55 — Нини биология. 10-гу класс. Клетканын энергия солчуушкуну. 15.25 — Бо-та-нык. 6-гы класс. Садтар бол-гаш оордотур үнүштер. 15.45 — «Эрктөр». Докумен-талдыг телефильм. 16.00 — «Эйраа — эчиге». Фарма-кология чутула айтырталар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — Телефильм. 17.35 — «Чогаалч болгаш үе». Дам-чылдыг. 18.25 — Чаралдар. 18.30 — Телемөдөлөр. 18.40 — Телемөдөлөр (орус дыла). 18.45 — «Хаматн камгалам-нын билгелери — кижн бү-рүтүлгөсү».

МОСКВА

19.00 — «Калдөтө шакы». 20.00 — «Тамчынтыг удулар, уруглар!». 20.15 — «Делегей пароманы». 21.00 — «Уе». Информастыг — программа. 21.35 — «Ынды олу чурттан тур-ар» Урач-чөтө филь. 23.10 — 23.35 — Ф. Шопен. Дөрткү баалаа. Чурттар аразынн конкурсуунн лауреады Пас-каль Девуайон (Франция) күүсөдир.

КИНО

Республиканын болгаш Кы-зыл бөгүн шөкөр бузутулар, чагбас. Согу-чөтө улуз хат-

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙРАЛ»: Кино чыны-мыс 9.30, «Кежески вариант» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчыктыг Васкиса» 9.30, 12.30, «Коман-диниян уруу» 11.00, 14.00, «Шык чөкөтөр» 13.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«Шын» солун редакция-зынга дуржулагы машина-ч

Чөөн-Хемчик районун Хөр-Тайга ортузак школынын 1971 чылдагы доокучула-

СЕНТЯБРЬ 28-ДЕ

«НАЙРАЛ»: «Монгуш-чөк хөлдөр» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Коргар-ам-мен» 14.40, 17.10, 19.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оон кэрин кү-зөр мен» 9.30, 11.00, 14.00, 15.30, «Кежески вариант» 17.00, 21.05 шактарда. «Оон кэрин күзөр мен» 18.50 шактарда.

«Шын» солун редакция-зынга дуржулагы машина-ч (бичик кагар) зарын не-геттнин турар.

Чөөн-Хемчик районун Хөр-Тайга ортузак школынын 1971 чылдагы доокучула-

Түбә 17866 Чыгар № 2157